

## KATARÍNA ŽEŇUCHOVÁ\*

## Samuel Cambel v kontexte slovenskej folkloristiky\*\*

ŽEŇUCHOVÁ, K.: Samuel Cambel within the context of the Slovak folkloristic research. *Slavica Slovaca*, 38, 2003, pp. 104-111. (Bratislava)

The author of the present paper analyzes the ethnographic accomplishments of the linguist Samuel Cambel, its meaning and influence on further development and orientation of folkloristic field reserch. Evaluating the views of individual folklorists and linguists in regard to the work of Samuel Cambel as collector, the author tries to classify Cambel's folkloristic collection within the scope of the Slovak folkloristic research.

Folkloristics. History of the Slovak folkloristic research. Samuel Cambel. Folklore source fixing. Comparative research in linguistics and folkloristics. East Slovakia.

Súčasný folkloristický výskum slovesných prozaických tradícií, ktoré sa po stáročia zachovávali v premenlivom ústnom prednese rozprávačov, je závislý od existencie spoľahlivých fixovaných prameňov ľudovej tvorby. V minulosti zaznamenané živé podania priamo z úst interpreta niekedy slúžia pre súčasných bádateľov len ako doplnkový pramenný materiál; ich hodnota však vzrastá, ak sledujeme staršie obdobie vývinu ľudovej tvorby. V tomto prípade fixované pramene predstavujú prvoradý zdroj a východisko dnešného folkloristického výskumu.

Zberateľská, vydateľská i bádateľská činnosť v oblasti slovenského folklóru má bohatú tradíciu. Už koncom 18. a začiatkom 19. storočia sa v slovenskom historickom a kultúrnom kontexte venovala osobitná pozornosť práve zhromažďovaniu a zaznamenávaniu artefaktov ústnej ľudovej slovesnosti. Začiatky slovenskej folkloristiky sú spojené s takými vynikajúcimi osobnosťami našich národných dejín, ako boli P. J. Šafárik a Ján Kollár. Ich prácu a myšlienky naplno rozvinuli Samuel Reuss, J. Francisci Rimavský, A. Horislav Škultéty, Pavol Dobšinský, Ľudovít Štúr a s nimi aj celá generácia štúrovcov.<sup>1</sup>

Na prelome 19. a 20. storočia sa začína formovať nový vedecký prístup k fixácii ľudovej tvorby.<sup>2</sup> Zrod nového smerovania súvisel predovšetkým s konštituovaním profesionálnych vedeckých disciplín – jazykovedy, národopisu, historiografie, literárnej vedy. Ľudová slovesnosť ako prameň národnej histórie a duchovnosti sa stala predmetom záujmu folkloristov, jazykovedcov, literárnych vedcov i historikov. Zberatelia ľudovej slovesnosti sa preto v tomto období usilovali o presný odborný zápis folklórnej tvorby; v predchádzajúcom (romantickom) období dominovalo kritérium umeleckosti a estetikosti.

Kritérium presnosti a vernosti záznamov vystupuje do popredia už v začiatkových obdobiach výskumu ľudovej slovesnosti (napr. v Nemecku bratia Grimmovi). V našom priestore požiadavku vernosti folkloristického záznamu po prvýkrát stanovil Samuel Reuss,<sup>3</sup> no v zberateľskej praxi sa až do 80-tych rokov 19. storočia nedodržiavala. Túto zberateľskú techniku vo svojich výskumoch vyu-

\*Mgr. Katarína Žeňuchová, Slavistický kabinet SAV, Panská 26, 813 64 Bratislava

\*\*Štúdia je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 2-3153-23, na roky 2003 – 2005, Cyrilské paraliturgické piesne a ich varianty v kultúrohistorickom kontexte na východnom Slovensku.

<sup>1</sup> Začiatky a najstaršie obdobie slovenskej etnografie do konca 19. storočia podrobne spracovala Viera Urbancová v monografii *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin : Matica slovenská 1987. 436 s.

<sup>2</sup> O vývinových tendenciách v slovenskej folkloristike na prelome 19. a 20. storočia pozri: PROFANTOVÁ, Z: K formovaniu slovenskej folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia. In: *K dejinám slovenskej folkloristiky*. Ed. M. Leščák. Bratislava : Ústav etnológie SAV – Nadácia Prebudená pieseň 1996, s 19-36.

<sup>3</sup> Samuel Reuss – prvý slovenský bádateľ ľudových rozprávok neuvěřil žiadnu zo svojich teoretických úvah o folklóre. Jeho syn Ľudovít preložil a publikoval v *Prostonárodnom zábavníku III* (Levoča 1844, s. 500-507) jeho hlavné inštrukcie pre zbera-

žil na prelome storočí jazykovedec Samuel Cambel, botanik Jozef Ľudovít Holuby a farár, etnograf a folklorista Štefan Mišík. Svoje záznamy rozprávání, povestí, piesní a prísloví publikovali samostatne alebo na stránkach Zborníka Matice slovenskej, Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Zborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti a v Slovenských pohľadoch. Otvorili tak novú etapu zbierania a vydávania slovenskej ľudovej prózy, ktorá mala už odborný – folkloristický či jazykovedný charakter.

Možnosti súčasného folkloristického výskumu obohatil Samo Cambel rozsiahlou zbierkou ľudovej prózy najmä z východného a stredného Slovenska. K prvej časti široko koncipovanej jazykovednej monografie *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*<sup>4</sup> pripojil nárečovú prílohu, ktorú tvorí 122 rozprávání z východného Slovenska – z oblasti Spiša, Šariša, Abova a Zemplína z rokov 1892 – 1905. Súčasne zbieral nárečový materiál aj na strednom Slovensku. Tvorí ho dovedna 115 súvislých prozaických prejavov zapísaných v stredoslovenských nárečiach. Plánovanú výskumnú cestu na západné Slovensko S. Cambel neuskutočnil, lebo jeho zdravotný stav a predčasná smrť (18. decembra 1909) mu to neumožnili. Camblom zozbieraný folkloristický materiál predstavuje vďaka svojej rozsiahlosti a časovej koncentrovanej hodnote významný materiál, ktorým sa jazykovedec Samo Cambel zapísal do dejín slovenskej folkloristiky.

Pri fixácii folkloristických textov začal presadzovať metódu presného, neštylizovaného zápisu, na rozdiel od svojich predchodcov, ktorí uprednostňovali štylizovaný, upravený záznam. Rukopisné i tlačené zbierky ľudovej prózy z 19. storočia obsahujú štylisticky, jazykovo a ideovo upravené texty, čo zodpovedalo vtedajším kritériám a názorom na ľudovú tvorbu. Cambel sa z pozície dialektológa usiloval o verné a kompletne zachytenie súvislej folkloristickej tvorby, vytvoril tzv. *filologické záznamy*, v ktorých dominuje kritérium fonetického zápisu textu.<sup>5</sup>

Dejiny folkloristiky konca 19. a 20. storočia prinášajú dostatok dôkazov o inšpiratívnej diela Sama Cambla i o uplatňovaní ním zavedených pracovných postupov pri terénnej výskume aj v neskoršom období. Nasledovníci Sama Cambla, viacerí vynikajúci jazykovedci, ako napr. Jozef Štolc a Eugen Pauliny sa pod vedením Franka Wollmana v medzivojnovom období zúčastňovali terénnych výskumov po celom Slovensku a prísne dbali na presnosť folkloristického zápisu a dodržiavanie sprievodných informácií pri každom zázname v duchu Camblovej zberateľskej praxe.<sup>6</sup> Mimo riadne produktívny bol pri zapisovaní slovesných prejavov jazykovedec Anton Habovštiak; v menšom rozsahu s ľudovou prózou pracoval aj jazykovedec Konštantín Palkovič.<sup>7</sup>

Folkloristický záber zberateľského diela Sama Cambla sme čiastočne analyzovali v príspevku

---

tel'ov. Žiadal vernosť a šetrné zaobchádzanie s ľudovými rozprávkami, ale jeho žiakov zmiatla druhá požiadavka – naprávanie záznamov. Dôležitým bol tiež pokyn uvádzať pri každom zápise podrobné poznámky, na základe ktorých možno hlbšie pochopiť text.

<sup>4</sup> CZAMBEL, S.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Turčiansky Svätý Martin 1906.

<sup>5</sup> Dialektológovia vo svojich hodnoteniach často Camblovi vyčítajú nedôslednosti pri fonetickej transkripcii, najmä to, že neznamenával prízvuk a presne nezachytil realizácie niektorých foném, čo sa ako nedostatok prejavilo v dokladoch z najvýchodnejších oblastí východného Slovenska, kde sa v nárečiach vyskytujú niektoré prvky východoslovenskej jazykovej skupiny. Blížšie o tom pozri: LIPTÁK, Š.: Poznámka o Camblovi – dialektológovi. In: *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*. Ed. L. Horečný. Bratislava : SPN 1973, s. 135-138.

<sup>6</sup> Tzv. wollmanovská zberateľská akcia, ktorá sa realizovala pomocou študentov Slovanského seminára Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1928 – 1942, obohatila pramennú základňu prozaických textov zo všetkých regiónov Slovenska. Všetky zozbierané texty sú archivované v Ústave etnológie SAV v Bratislave. S odstupom polstoročia vychádzajú výbery z textov tzv. wollmanovského zberu, ktoré na vydanie pripravila Viera Gašparíková a Božena Filová. Prvé dva zväzky slovenských ľudových rozprávok vyšli vo vydavateľstve Veda v rokoch 1993 a 2002, odborná i širšia verejnosť očakáva vydanie tretieho zväzku, v ktorom je obsiahnutá práve ľudová próza z východného Slovenska. (*Slovenské ľudové rozprávky. 1. zväzok. Výber zázpisov z rokov 1928 – 1947 zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Stredné Slovensko*. Ed. B. Filová – V. Gašparíková. Bratislava : Veda 1993, s. 722-724; *Slovenské ľudové rozprávky. 2. zväzok. Výber zázpisov z rokov 1928 – 1947 zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana. Západné Slovensko*. Ed. a ved. red. V. Gašparíková. Výber textov a poznámky napísala B. Filová. Bratislava : Veda 2002. 1075 s.).

<sup>7</sup> Pozri o tom MICHÁLEK, J.: Samo Cambel a slovenské rozprávky. In: *Studia Academica Slovaca*, 1997, roč. 26. Ed. J. Mlacek. Bratislava : Stimul 1997, s. 111.

*Jazyková a kultúrno-historická hodnota ľudovej slovesnosti* (In: *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch*. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu. Ed. P. Žeňuch. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2003, s. 220-225). Upozornili sme na fakt, že Samo Cambel pri zbieraní svojho nárečového materiálu dodržal najprísnejšie odborné kritériá súčasnej folkloristiky. K svojmu výskumu pristupoval predovšetkým z pozície dialektológa, hoci vieme o jeho záujme o históriu, dejiny osídlenia a etnografiu – o etnické, náboženské a konfesionálne pomery, ale aj o otázky etnokultúrnych procesov, etnického vedomia a etnickej identity na mnohonárodnostnom území východného Slovenska. Svojím výskumom sledoval predovšetkým jazykovedné zretele. Rukopisná pozostalosť svedčí o tom, že v teréne si najprv zapisoval nárečové slová, slovné spojenia i odpovede na otázky. Neskôr však dospel k myšlienke, že zákutia ľudovej reči najdokonalejšie odhalí prostredníctvom súvislých nárečových prejavov.<sup>8</sup> Sústredil sa na zaznamenávanie ucelených prozaických útvarov pre potreby dialektológa – bez jazykových a štylistických úprav, tak ako ich zachytil z úst svojich respondentov. Dôsledne a presne zaznamenaný nárečový materiál predstavuje pre folkloristický výskum cenný doklad o rozprávačskej tradícii u nás na prelome 19. a 20. storočia.

V prácach Samuela Cambla, ani v jeho rukopisnej pozostalosti však nenájdeme explicitne vyjadrené zberateľské zámery pre účely folkloristického výskumu; texty ľudovej prózy mu mali slúžiť len ako východiská pre prácu o slovenských nárečiach: „Bez osnôv, ktoré som pracne zosbieral..., nebol by som mohol nakresliť skutočný obraz východoslovenskej reči, bez vlastných zbierok nebol by mohol zostaviť ani zbierku slovníkových svojskostí východoslovenských, aspoň nie jasnú, priehľadnú a vhodnú pre nárečoslovné ciele.“<sup>9</sup> Aj keď zachovávanie pôvodnej podoby improvizovaných ľudových rozprávání je motivované predovšetkým dialektologickými cieľmi zberateľa, na základe myšlienok z diela môžeme predpokladať Camblove úsilie o záchranu neporušeného slovesného dedičstva Slovákov a o zachovanie živého ľudového jazyka. S. Cambel ďalej píše: „S prospechom použiť môže nárečoslovec len také osnovy alebo také rečové materiály, ktoré nepresahujú kruh vedenia ľudového a obzor ľudového myšlienkového života.“ Na tomto základe Cambel kritizoval aj vnášanie cudzojazyčných elementov a neľudových prvkov do slovenského jazyka, ako napr. zmeny slovosledu alebo časté používanie prechodníkov. Žiadal zachovávať prstonárodnosť, ľudovosť a zrozumiteľnosť spisovnej reči.<sup>10</sup>

Prínos práce S. Cambla pre slovenskú slavistiku, jazykovedu, históriu a jeho aktivity súvisiace s kultúrno-politickým životom bilancovali niektorí slovenskí vedci v štúdiách a hodnotiacich pohľadoch prezentovaných v zborníku *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*.<sup>11</sup> Jeho práca sa neraz stretala s mnohými úskaliami; jeho náhľady neboli všeobecne prijímané. Jazykovedné dielo Samuela Cambla kritizovali predovšetkým pre niektoré názory na pôvod slovenčiny. Značnú úlohu pri hotnotení jeho náhľadov zohrávalo aj účinkovanie Samuela Cambla v peštianskom ministerstvom úrade. Postavenie vyššieho ministerského úradníka mu však dovoľovalo voľný pohyb po slovenskom vidieku a poskytovalo mu finančné zázemie aj pre knižné vydávanie prác, o čom svedčí väčšina jeho diela, ktorá vyšla „vlastným nákladom.“

Hoci má dielo Sama Cambla v slovenskej jazykovede a slavistike pevné miesto, zberateľská a vydavateľská práca S. Cambla nie je v dejinách folkloristiky ešte dostatočne spracovaná. Pre dôkladné poznanie jeho prínosu do národopisného výskumu je nevyhnutné oboznámiť sa nielen s publikovanou, ale aj s rukopisnou pozostalosťou, s korešpondenciou i s archivovaným materiálom o autorovi.<sup>12</sup> Oso-

<sup>8</sup> „...nie každá osnova vhodná je pre nárečoslovca, že sa mojím náhľadom pre nárečoslovca najlepšie hodí osnova prósou, menovite na území východoslovenskom.“ CAMEL, S.: *Slovenská reč...*, s. 201-202.

<sup>9</sup> CAMEL, S.: *Slovenská reč...*, s. 201.

<sup>10</sup> CAMEL, S.: *Príspevky k dejinám jazyka slovenského*. Budapešť 1887, s. 99. O prítomnosti neľudových prvkov v jazyku *Povestí P. Dobšinského* pozri tiež DORUĽA, J.: O jazykovom a kultúrnom bohatstve Dobšinského *Povestí*. In: *Slovenská literatúra*, 1986, roč. 33, č. 3, s. 234.

<sup>11</sup> Ide o materiály z vedeckej konferencie venovanej Samuelovi Camblovi *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*. Ed. L. Horečný. Bratislava : SPN 1973. 238 s.

<sup>12</sup> Celá rukopisná pozostalosť Samuela Cambla je uchovaná v Archíve literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine

bitnú zložku pri komplexnom hodnotení diela Samuela Cambla tvoria najmä staršie pohľady folkloristov – súputníkov S. Cambla; netreba zabudnúť ani na domáce i zahraničné recenzie jeho prác. Na týchto názoroch sa budovali aj mnohé dnešné postoje folkloristov a historikov slovenského národopisu.

Dialektologická monografia *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*, v ktorej Cambel publikoval folkloristický materiál z východného Slovenska, mala veľký ohlas v kruhoch domácich i zahraničných jazykovedcov. Cambel v nej okrem teoretických poznatkov o východoslovenských nárečiach prináša aj dostatok zápisov ľudových rozprávání v pôvodnej nárečovej podobe, čo vysoko ocenili aj folkloristi, predovšetkým Jiří Polívka. Krátko po vyjdení Camblovej monografie v roku 1907 publikoval v *Извѣстіяхъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ* obsiahly rozbor diela.<sup>13</sup> Zameral sa na hodnotenie dialektologických záverov Sama Cambla, ktoré konfrontoval s výsledkami výskumov Pastrnka, Verchratského, Hnaťuka a Malinovského, ktorí časť svojej práce venovali východoslovenským dialektom a nárečiam slovensko-ukrajinského a slovensko-poľského pohraničia.

Jiří Polívka, autor mnohých široko koncipovaných porovnávacích štúdií o slovanskej ľudovej próze a autor monumentálneho *Súpisu slovenských rozprávok*, vidí najväčšiu hodnotu Camblovej monografie v nárečovom materiáli. Na strane 369 Polívka píše: „*Материалы, изданные г. Цамбелемъ, не только большой цѣнности для изученія діалектологіи словацкой и сосѣднихъ говоровъ польскихъ и русскихъ, но можетъ быть, еще большей для изученія народнаго творчества. Въ этихъ матеріалахъ получили мы теперь лучшій и богатый сборникъ сказокъ словацкихъ. (...) Этотъ сборникъ сказокъ важенъ и цененъ тѣмъ, что въ немъ впервые, можно сказать, почти вполне вѣрныя записи сказокъ словацкихъ, какъ онѣ въ народѣ разсказываются.*“

Treba pripomenúť aj Polívkovu interpretáciu úvodných a záverečných formúl ľudových prozaických textov z Camblovej nárečovej prílohy. Upozorňuje v ňom na jedinečné postavenie niektorých záverečných formúl v Camblovom zborníku, ktoré sa nenachádzajú v ostatných súboroch slovenskej ľudovej prózy, zriedka sa objavujú aj v Hnaťukových zbierkach z Uhorskej Rusi. Ak spomínaný súbor textov posudzujeme z hľadiska rozšírenia sujetov, prináša viac-menej známe prozaické látky, ktoré už boli zapísané u ostatných slovenských zberateľov alebo v susedných krajinách. V porovnávacích komentároch k jednotlivým textom Jiří Polívka uvádza varianty jednotlivých prozaických látok, čím Camblov zborník východoslovenskej ľudovej prózy zaraďuje nielen do slovenského, ale aj do širšieho európskeho kontextu. Spomínaná rozsiahla recenzia J. Polívku je dobrým podkladom pre komparatívny výskum ľudovej prózy na východnom Slovensku v porovnaní so zbierkami z iných regiónov Slovenska. Môže poslúžiť aj ako východisko porovnávacieho výskumu v interetnickom kontexte. O významnej dokumentačnej hodnote Camblových záznamov svedčí aj to, že Jiří Polívka takmer všetky nárečové texty z východného a stredného Slovenska<sup>14</sup> zahrnul do vedeckého vydania slovenskej ľudovej prózy pod názvom *Súpis slovenských rozprávok*.<sup>15</sup> Tu boli po prvýkrát publikované texty aj zo stredného Slovenska, ktoré Samo Cambel zanechal v rukopise.

---

pod signatúrou M 24 a osem rukopisných textov pochádzajúcich zo stredného Slovenska, ktoré J. Polívka nepojal do svojho *Súpisu* je uložených v archíve Národného múzea v Martine. V roku 2002 sa v Slavistickom kabinete SAV uskutočnil informatívny výskum pozostalosti S. Cambla. V Archíve literatúry a umenia sa nachádzajú usporiadané jazykovedné a dialektologické materiály, výpisky z jazykovedných prác iných autorov, etnografické poznámky z ciest, folkloristické záznamy, korešpondencia, osobná dokumentácia, denník a iné cenné dobové doklady.

<sup>13</sup> POLÍVKA, J.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. In: *Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*. Svazek XII, 1907, kniha 3, s. 343-390.

<sup>14</sup> Osem textov zapísaných na strednom Slovensku Jiří Polívka pri zostavovaní katalógu slovenskej ľudovej prózy nepoznal, lebo ich nenašiel v Camblovej rukopisnej pozostalosti uloženej v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine, preto ich nezaradil do svojho *Súpisu*. Opatruje ich archív Národného múzea v Martine. Štyri z dosiaľ nepublikovaných stredoslovenských textov uverejnil Jozef Minárik. Pozri: MINÁRIK, J.: *Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla*. Výber zostavil a štúdiu napísal J. Minárik. Edične pripravila a poznámky napísala M. Prídavková. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1959, s. 395.

<sup>15</sup> POLÍVKA, J.: *Súpis slovenských rozprávok*. 1.-5. zväzok. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1923, 1924, 1927, 1930, 1931. Ide o dosiaľ neprekonaný katalóg prozaických látok tradovaných na území Slovenska, o ktorý sa podnes opierajú na-

Jozef Škultéty na stránkach Slovenských pohľadov dvakrát upozornil na nárečovú monografiu *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*.<sup>16</sup> Prvý príspevok *Úsudky o knihe dr. Czambela: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* z roku 1907 prináša krátke anotácie všetkých publikovaných recenzií Camblovej monografie, ktoré vychádzali v zahraničných filologických časopisoch. J. Škultéty najväčšiu pozornosť venuje recenzii J. Polívku v *Listoch filologických* (Praha, 1907, I, s. 22-42). Camblovu monografiu predstavuje aj E. Karskij v *Russkom filologičeskom vestniku* (1907, č. 1, s. 233) ako veľmi zaujímavé dielo o jazyku východných Slovákov, ktoré sa dotýka i hraníc Slovákov s Malorusmi a skúma jazykové rozdiely v oboch jazykoch. V tom istom roku *Славянскія извѣстія* (1907, č. 2, s. 156 a nasl.) priniesli rozbor Camblovej nárečovej monografie, ale s určitými nedôslednosťami. O rok neskôr J. Škultéty na stránkach Slovenských pohľadov bližšie oboznámil čitateľskú verejnosť s hodnotiacou recenziou J. Polívku v *Извѣстіяхъ Отдѣлення русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ*. Jozef Škultéty informuje predovšetkým o postojoch J. Polívku v súvislosti s dokumentačnou hodnotou Camblovho folkloristického materiálu, čím nepochybne prispel k informovanosti slovenských záujemcov, ktorí nemali možnosť poznať zahraničné periodiká.

V jednej zo svojich správ J. Škultéty neobišiel ani búrlivú polemiku o jazyku a etnickej príslušnosti osídlencov báčskych obcí Kerestura a Kocury, ktorá v tomto období prebiehala v kruhoch domácich a zahraničných jazykovedcov (František Pastrnek, Volodymyr Hnaťuk, A. I. Sobolevskij). Samo Cambel v práci *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* nastoľuje aj problém jazyka a etnicko-religiózneho príslušnosti tzv. *bačvanských rusnákov*. Práve z tohto dôvodu dielo neuniklo pozornosti ukrajinským bádateľom, najmä Volodymyrovi Hnaťukovi, ktorého s Camblom spájaj aj spoločný záujem o východoslovenské a pohraničné slovensko-ukrajinské dialekty. V. Hnaťuk zapisoval folklórny materiál v rozličných regiónoch Uhorska, kde žili príslušníci rusínskeho, resp. ukrajinského etnika, usiloval sa dokázať ruský pôvod nárečí na tomto území. Jeho zberateľský fond obsahuje legendy, novely, rozprávky, anekdoty, bájky a historické rozprávania z viacerých dedín východného Slovenska Zemplínskej, Užskej, Spišskej a Šarišskej stolice (Ubl'a, Zboj, Čertižné, Svidník, Kružľov, Maľcov, Šambron, Sulín, Veľký Lipník, Kremná, Litmanová, Jarabina, Jakubany). V roku 1897 V. Hnaťuk navštívil enklávy v juhoslovanskej Báčke. Zápisy folklórneho materiálu z dvoch kolónií – Kerestur a Kocura obsahujú množstvo piesní, rozprávok, bájok, legiend, historických rozprávání, anekdot a tiež opis svadobného obradu. Folkloristické záznamy uverejnil v šesťzväzkovom diele *Etnografični materialy z Uhorskoji Rusi*.<sup>17</sup>

V *Записках Наукового товариства ім. Шевченка* V. Hnaťuk uverejnil recenziu, v ktorej vyzdvihuje hlavne interdisciplinárny charakter Camblovej práce, ktorá presahuje hranice národného kontextu: „З неї може користати не тільки славіст, не тільки словаколог, але й чехіст і україніст і полоніст. Для філолога вона послужить невичерпаною копальнею всяких язикових скарбів, але й фольклористам зробить не одну прислугу. Историкови-ж та етнологови стане вона в пригоді спеціально через те, що вливає багато світла в національні відносини, помотані досі так сильно на словацько-руським пограничю та не в однім напрямі невияснені ще.“<sup>18</sup> Hnaťuk prináša aj ďalšie zaujímavé konfrontačné pohľady a polemizuje s Camblovými názormi o pôvode východoslovenských nárečí a o etnickej a jazykovej príslušnosti tzv. *bačvanských rusnákov*, informuje aj o národnostných a religioznych pomeroch na

ši i zahraniční folkloristi v komparačných komentároch. Jiří Polívka svojím dielom publikovaným zväčša v zahraničí upozornil bádateľov na slovenskú rozprávku v celoslovenskom kontexte.

<sup>16</sup> ŠKULTÉTY, J.: *Úsudky o knihe dr. Czambela: Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. In: *Slovenské pohľady*, 1907, roč. 27, zošit 3, s. 188-192; TENŽE: *Slovenské povesti v knihe dr. Czambela o východo-slovenskom nárečí*. In: *Slovenské pohľady*, 1908, roč. 28, zošit 3, s. 190-191.

<sup>17</sup> ГНАТЮК В.: *Етнографічні матеріали з Угорської Русі*. In: *Етнографічний збірник Наукового тов. ім. Шевченка*. Львів, т. 3, 1897. 236 s.; т. 4, 1898. 254 s.; т. 9, 1900. 284 s.; т. 25, 1909. 248 s.; т. 29, 1910. 318 s.; т. 30, 1911. 355 s.

<sup>18</sup> ГНАТЮК В.: *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. *Práca d-ra Sama Czambela*. I. oddelenie: *Osnovy a iný materiál rečový*. 1. čiastka: *Východoslovenské nárečie*. In: *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. т. 78, кн. 4, с. 221.

východe Slovenska. Hnaťuk vysoko oceňuje Camblovu výskumnú metódu, že sa pri svojich národnostných výskumoch nespoliehal na staršie záznamy konskriptorov, nestotožňoval konfesijnú príslušnosť s etnickou, opieral sa iba o svoje vlastné informácie. Za smerodajné kritérium pri určovaní národnostných pomerov pokladal jazyk, ktorým sa hovorilo v sledovanom regióne.

Jazykovedným a národopisným výsledkom v diele Samuela Cambla venuje osobitnú pozornosť Ján Húsek v monografii *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy*.<sup>19</sup> Poskytuje tu konfrontačný syntetizujúci prehľad názorov na fenomén určenia tzv. slovensko-ruskej národopisnej hranice. Samuela Cambla predstavuje ako bádateľa, ktorý si pri určovaní národopisnej hranice zvolil za základné kritérium jazyk, ktorým sa v danom regióne hovorilo. Podľa J. Húseka sa takýmto spôsobom dá pomerne jednoducho určiť slovensko-ruská hranica. Na tomto základe uprednostňuje Ján Húsek predovšetkým kritérium komplexnosti, pri ktorom sa zohľadňujú aj výsledky výskumov ostatných vedných disciplín (jazykoveda, národopis, história, sociológia, kulturológia). V citovanej Húsekovej monografii sa tak možno stretnúť s prehľadom výsledkov za jednotlivé uvedené odbory, čo oceňujú predovšetkým súčasní bádatelia. Pri určení národopisnej hranice nemožno teda ako smerodajné kritérium zobrať iba jeden znak, napríklad jazyk, ako to vidno práve u S. Cambla. Podobne sa nemožno oprieť ani o dva znaky – jazyk a vieru, ako to vidíme v Hnaťukovom prístupe k problematike,<sup>20</sup> respektíve nemožno jednoznačne prijať ani zovšeobecňujúce závery štatistických a demografických výskumov, lebo sú zvyčajne nepresné alebo tendenčné.<sup>21</sup> Určenie tzv. slovensko-ruskej hranice na východnom Slovensku je tým jednoznačnejšie, čím viac sa opierame o rozličné znaky a kritériá, a tak môžeme vymedziť istý priestor, v ktorom sa stretáva niekoľko spoločných i rozdielnych prvkov – jazyk, vierovyznanie, ľudová prozaická tvorba, ľudová hmotná i duchovná kultúra, tradícia a mnohé ďalšie.<sup>22</sup>

J. Húsek sa osobitne zaoberá tradičnou duchovnou a materiálnou kultúrou s dôrazom na národnostne zmiešané pomery na východe Slovenska. Venuje sa aj ľudovej prozaickej tvorbe,<sup>23</sup> pričom zdôrazňuje, že je ťažko rozdeliť prozaické podania podľa národností, lebo základné látky a motívy často migrujú z kraja do kraja, a preto sa modelovo opakujú v tradíciách viacerých národov. V tejto súvislosti J. Húsek kriticky hodnotí Camblov zjednodušený prístup jazykovedca, podľa ktorého jazyk rozprávania rozhoduje o tom, do kontextu ktorej národnej tradície to-ktoré rozprávania patrí.<sup>24</sup> Ján Húsek si pritom neuvedomil, že Samuel Cambel príklady ľudovej prozaickej tvorby vnímal predovšetkým ako ukážky jednotlivých nárečí na východnom Slovensku.

Nárečový materiál zozbieraný na východnom Slovensku v podobe folklórnych textov nájdeme aj u Olafa Brocha, nórskeho bádateľa, ktorý vo svojej práci *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn* (Kristiania 1897) podáva rozbor nárečia dvoch zemplínskych dedín – Falkušoviec a Dúbravky, spolu s ukážkami tohto nárečia. Reč obce Koromľa charakterizuje v ďalšej svojej monografii *Weitere Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östl. Ungarn* (Kristiania 1899); na s. 14-19 publikuje ukážku nárečia obce.

<sup>19</sup> HÚSEK, J.: *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy s mapou a obrázky*. Bratislava : Nákladem Průdů, 1925. 501 s.

<sup>20</sup> ГНАТЬУК В.: Русини Пряшівської епархії й їх говори. In: *Записки наукового тов. ім. Шевченка*. 1900, т. 35-36, с. 1-70; ТЕНЗЕ: Словаки чи Русини? In: *Записки Наукового тов. ім. Шевченка*, 1901, т. 42, кн. 4.

<sup>21</sup> Pozri k tomu HÚSEK, J.: *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy*, s. 9.

<sup>22</sup> Uvedenej problematike sa v súčasnosti venujú predovšetkým mladí vedeckí pracovníci: Peter Šoltés v dizertačnej práci *Vývin etnických a náboženských pomerov v Zemplínskej stolici v 18. storočí* (práca obhájená v Slavistickom kabinete SAV v Bratislave v roku 2002) a v štúdií Reflexia Slovákov byzantsko-slovanského obradu v slovenskej historiografii ako príklad historickej reinterpretácie. In: *XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lublane. Príspevky slovenských slavistov*. Ed. J. Doruľa. Bratislava : Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV 2003, s. 243-267; Peter Žeňuch v práci *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku*. Bratislava: Veda, 2002. 286 s. a Cyril Vasil' a Peter Žeňuch v spoločnej monografii *Cyrillic Manuscripts from East Slovakia. Slovak Greek Catholics: Defining Factors and Historical Milieu / Cyrilské rukopisy z východného Slovenska. Slovenskí gréckokatolíci, vzťahy a súvislosti*. Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae. Vol. I. Ed. J. Doruľa. Roma – Bratislava – Košice : Pontificio Istituto Orientale – Slavistický kabinet SAV – Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka 2003. 448 s. + 10 strán farebných obrazových príloh.

<sup>23</sup> Pozri kapitolu *Pohádky a podání vůbec*, s.286-295.

<sup>24</sup> Pozri HÚSEK, J.: *Národopisná hranice medzi Slováky a Karpatorusy*, s. 287.

Množstvo folklórnych textov zo Šarišskej a Zemplínskej stolice zozbieral aj Ivan Verchratskij. Publikoval ich v práci *Знадоби до пізнання угро-руських говорів*.<sup>25</sup> Treba tu pripomenúť aj výskumné (zberateľské) aktivity Izmaila I. Sreznevského<sup>26</sup> a Jakova Holovackého. Spomínané súbory ľudovej prózy z východného Slovenska a z pohraničných slovensko-ukrajinských území, doplnené zápismi domácich zberateľov uverejnenými na stránkach časopisov poskytujú spolu s tzv. wolmanovskou zberateľskou akciou pomerne celistvý obraz o regionálnej prozaickej tradícii na sklonku 19. a v prvej polovici 20. storočia.

Čo sa týka čitateľského spracovania diela S. Cambla, až do roku 1959 sme mali možnosť spoznávať východoslovenské ľudové rozprávania len prostredníctvom Camblovho jazykovedného diela *Slovenská reč...* a ľudovú prózu zo stredného Slovenska iba prostredníctvom Polívkovho *Súpisu slovenských rozprávok*. Možno povedať, že obidve diela, v ktorých sa mohol čitateľ oboznámiť s Camblovým zberateľským fondom, majú odbornú povahu a sú podnes prístupné len užšiemu okruhu odborníkov. V roku 1948 zlomok textov (osem rozprávání) z východného Slovenska literárne preštylizoval J. Horák a zaradil ich do vydania *Prostonárodných slovenských povestí* Augusta Horislava Škultétyho a Pavla Dobšinského.<sup>27</sup> Až v roku 1959, pri príležitosti 50-teho výročia úmrtia Sama Cambla, pripravil J. Minárik výber z jeho zápisov s rozsiahlou štúdiou. Vo výbere uverejnil 79 rozprávání z východného a stredného Slovenska, medzi nimi aj 5 (z 8) textov, ktoré neboli dovtedy publikované.<sup>28</sup> Marianna Prídavková nárečové texty upravila do spisovnej podoby. V edičnej poznámke vysvetľuje hlavné jazykovej úpravy pôvodných nárečových textov. Každý text opatrila informačnou poznámkou o prameni, z ktorého text pochádza, a pridala aj vysvetlenie niektorých ťažšie zrozumiteľných nárečových výrazov. Záverečná štúdia J. Minárika vystihuje hlavné vývinové tendencie v ľudovej próze na prelome 19. a 20. storočia, porovnáva krajové osobitosti rozprávání na východnom a strednom Slovensku.

Viaceri slovenskí odborníci reagovali na Minárikov výber rozprávok kritickými recenziami.<sup>29</sup> Z radov folkloristov treba spomenúť najmä recenziu M. Dzubákovej, ktorá z pohľadu etnológa vyjadruje ťuťosť, že sa k čitateľom nedostalo kompletne zberateľské dielo Sama Cambla. Kritický pohľad na jazykové úpravy textov prináša jazykovedec E. Jóna. Hlavný nedostatok vidí v lexikálnych úpravách nárečových slov, ktoré sa mu v mnohých prípadoch zdajú neopodstatnené. Neskôr J. Minárik usporiadal užší výber rozprávání (49 textov) s bohatými ilustráciami, venovaný skôr detskému čitateľovi.<sup>30</sup>

V roku 1993 vyšiel výber Ondreja Sliackeho *Zlatá panna*.<sup>31</sup> O dramatickú adaptáciu rozprávky *Janko Pipora* sa zaslúžil Ján Uličiansky, ktorý pripravil scénar bábkovej hry na motívy rozprávky Sama Cambla;<sup>32</sup> v roku 1998 pripravil rozhlasovú podobu tej istej rozprávky.<sup>33</sup> Z veľkého množstva folkloristického materiálu Sama Cambla je to len malý zlomok, všetky texty si však zaslúžia vedecké i umelecké spracovanie.

Výrazné postavy súčasnej etnológie už neraz upozornili na to, že pre dejiny slovenskej folkloristiky chýba súhrnné zhodnotenie národopisnej práce Sama Cambla. Na hodnotiacom pracovnom

<sup>25</sup> ВЕРХРАТСКИЙ, И.: Знадоби до пізнання угро-руських говорів. In: *Записки Наукового тов. ім. Шевченка*. 1901, т. 44, кн. VI.

<sup>26</sup> Pozri k tomu GAŠPARIKOVÁ, V.: Izmail I. Sreznevskij a slovenské ľudové rozprávky. In: *Aktuálne problémy československej slavistickej folkloristiky*. Bratislava 1988, s. 65-83 a tiež Cesta Izmaila I. Sreznevského po Slovensku a jej význam pre poznanie slovenskej ľudovej kultúry. In: *Slovenský národopis*, 1998, roč. 46, č. 3, s. 251-277.

<sup>27</sup> HORÁK, J.: *Prostonárodné slovenské povesti*. IV. zväzok, Martin 1948, s. 147-215.

<sup>28</sup> MINÁRIK, J.: *Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla*. 395 s.

<sup>29</sup> DZUBÁKOVÁ, M.: Slovenské ľudové rozprávky. Zo zbierok Sama Czambla. SVKL, HK 1959. In: *Slovenská literatúra*, 1960, roč. 7, č. 2, s. 261; JÓNA, E.: Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. In: *Slovenská reč*, 1961, roč. 26, č. 2, s. 110-111; ANDRAŠČÍK, F.: Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla. In: *Slovenské pohľady*, 1959, roč. 75, s. 1324-1325.

<sup>30</sup> *Janko Gondášik a zlatá pani. Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Cambla*. Vybral a texty upravil Jozef Minárik. Bratislava : Mladé letá 1969.

<sup>31</sup> MINÁRIK, J.: *Zlatá panna*. Ed. O. Sliacky. Bratislava 1993. 141 s.

<sup>32</sup> ULIČIANSKY, J.: *Janko Pipora. Bábková hra na motívy rozprávky Sama Czambla*. Bratislava : LITA 1986. 22 s.

<sup>33</sup> ULIČIANSKY, J.: *Janko Pipora: na motívy rozprávky Samuela Czambela*. Bratislava : Rádio Bratislava 1998, 1 MC (32 min., 53 sek.).

stretnutí o stave výskumu dejín slovenskej folkloristiky profesor Milan Leščák pripomenul, že nie je dostatočne objasnený prínos zberateľov nefolkloristov, ktorí často prinášajú cenné príspevky.<sup>34</sup> Dielo súputníkov S. Cambla – E. Holubyho, Š. Mišíka či A. Halašu bolo v dejinách folkloristiky čiastočne spracované;<sup>35</sup> podobný pohľad na národopisný prínos práce S. Cambla zatiaľ neexistuje. Ján Michálek vo viacerých príspevkoch venovaných národopisnej činnosti S. Cambla naznačil aktuálnosť výskumu ľudových prozaických textov z jeho zberateľských aktivít, pričom upozornil práve na výraznú hodnotu neporušených a redakčne neupravených ľudových rozprávání a poukázal tak na ich význam pre štúdium ľudovej prózy.<sup>36</sup>

Za všetky výklady a interpretácie Camblovho prínosu do folkloristického bádania možno uviesť jeho jasne sformulovanú sebareflexiu: „Zachytil som veľké množstvo súvislých neriešených otázok a nešetriac pilnosti trávil som nesčíselné hodiny ich riešením. Boli otázky, v ktorých po dlhých úvahách dospel som len k tomu výsledku, že na tento čas nemôžu sa vyriešiť. Ja i s takým výsledkom, niekedy po týždňoch obsiahnutých uspokojil sa. Podarilo sa mi zápasit' čiastočne s nadbudnutou autoritou, čiastočne so zakoreným zlozvykom (a čiastočne i s márnomyseľnosťou). Zápasit' s prvými dvoma nenie ľahko, zvlášť nie ľahko človeku v literatúre osamelému, temperamentom, pomerami a činnosťou prejavenu nie v literatúre – vôbec človeku, proti ktorému v mnohých vrstvách existujú predsudky. Ale práve toto moje zvláštne postavenie, zistil som, dodávalo mi neukonanosť. Veril som, že nie-li iným, zaiste dobrou vôľou, ktorá prejavila sa v pilnosti, odzbrojím predsudky a že nepotkám-li sa s náručím uveličených, pod mocou poskytnutej práce potkám sa predca aspoň s prajnosťou uznaných kritikov. Že nakoľko som nepracoval nadarmo, známo je súdnemu čitateľstvu.“<sup>37</sup>

Spomedzi vzdelancov druhej polovice 19. storočia sa Samuel Cambel vyznačoval širokým bádateľským záberom, jeho práca presiahla mieru a sily jedného človeka. V príspevku sme sa sústredili iba na folkloristické dielo S. Cambla; význam jeho zberateľskej práce by sme však neradi uzatvárali, lebo si vyžaduje ďalšie štúdium pramenného materiálu. Ukazuje sa, že S. Cambel ako zberateľ ľudovej prózy zanechal bohatú materiálovú základňu, ktorá mapuje predovšetkým východné Slovensko, odkiaľ nemáme dostatok folklórnych záznamov. Jeho zbierka je preto o to vzácnejšia. Prináša mnoho záznamov takých žánrov, ktoré často neboli v 19. storočí zaznamenávané (realistické, poverové, humoristické rozprávania, anekdoty). Zapísané texty neupravoval, neselektoval. Podarilo sa mu tak zdokumentovať skutočný obraz prozaickej tradície, čo v budúcnosti istotne pomôže ozrejmiť vzťah medzi vydávanými prameňmi a reálnym stavom súdobej folklórnej tvorby.

## Samuel Cambel within the context of the Slovak folkloristic research

Katarína Žeňuchová

The contemporary folkloristic research oriented toward the earlier periods of folklore creation development is based upon the existence of reliably fixed sources of folk creation. Collecting and fixing oral prosaic texts was one of the stages of Samuel Cambel's dialectological research. That is why he left behind an extensive and precisely documented source base, relating mainly to the territory of East and Central Slovakia. The paper presents the opinions of individual specialists about Samuel Cambel's ethnographic work and thus points out the meaning of folklore collections for the modern study of folk prose.

<sup>34</sup> V dňoch 29. – 30. 11. 1995 usporiadal Ústav etnológie SAV v Bratislave pracovný seminár venovaný dejinám slovenskej folkloristiky. Príspevky boli publikované v citovanom zborníku *K dejinám slovenskej folkloristiky*.

<sup>35</sup> Folkloristické dielo E. Holubyho hodnotí: MICHÁLEK, J.: Význam diela E. Holubyho pre štúdium ľudovej kultúry. In: *Musaica. Zborník Filozofickej Fakulty UK*, 1974, roč. 25 (14), Bratislava 1974, s. 103-115.

<sup>36</sup> Doteraz publikované štúdie venované folkloristickej práci S. Cambla: MICHÁLEK, J.: Samo Cambel a slovenské rozprávky, s. 107-112; TENŽE: Jazykovedec Samo Cambel v dejinách slovenského národopisu. In: *Národopisný zborník*, 1998, roč. 12, s. 93-98; MINÁRIK, J.: Czamblove zbierky ľudových rozprávok. In: *Slovenské ľudové rozprávky zo zbierok Sama Czambla*, s. 335-375; PROFANTOVÁ, Z.: K formovaniu folkloristiky na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia, c. d., s. 33-34.

<sup>37</sup> Citát z rukopisnej pozostalosti Samuela Cambla uverejnil: CHOVAN, J.: Samo Cambel a jeho miesto v novodobých dejinách Slovákov. In: *Literárnomúzejný letopis*, 1981, roč. 15, Ed. I. Sedlák, s. 196.